

El llangardaix

(ALDC, VII, 1614. El llangardaix)

El *llangardaix* (s. XIV) és un ‘rèptil saure de diverses espècies, amb el dors cobert de petites escates granulades, cua llarga i extremitats ben desenvolupades amb dits llargs i prims, acabats en ungles (gènere *Lacerta*)’. La forma originària *llagardaix* deriva de *LACARTUS (cf. cast. *lagarto* → *lagarto* 87, 169, *llagarto* 93, *llagardo* 54), var. de LACERTUS, amb un segment final *-aix* que podria tenir relació amb *sarvatxo*, amb la var. *sarvaix*, *sarvaixos* (que nosaltres no hem documentat) (DECat), però la contigüitat geogràfica abona millor una relació amb *fardatxo* o potser, per la mateixa raó, amb *singardaixo* ‘llangardaix’ 94 i *sangardixa* 108, *llengardaixina* 99 (i var. 100, 102, 106), noms de la ‘sargantana’ (cf. mapa 985); var. *gallardaix* 39, per metàtesi.

Llangardaix, que coneix la doc. més antiga (s. XIV), presenta una *n* adventícia que podria tenir relació amb *sargantana* (menys probablement, amb *languria* ‘llangardaix’ [DECat]; DELL: *langurus*, der. de *langa*); var.: *llangardais* 115, amb dissimilació de palatals *-[j]*, *llengardaix* 99, per vacil·lació de *[a]/[e]* àtones, com *engardaix* 100, 102, 106, 108, que, a més, ha sofert deglutinació.

Llargandaix és una metàtesi de *llangardaix*, amb una possible atracció formal de *llarg* (< LARGU); la seva isoglossa és contigua a la de *llangardaix*; var.: *llagrandaix* 61, 63, amb metàtesi de la bategant; *llargrandaix* 61, amb una dilació de la bategant; *dragandaix* 118, homonimitzat amb *dragó*, i potser origen de *ragandaix* 66, 68 i *regandaix* 122, 124, 133, 140, 143, 147.

Fardatxo (s. XV i força doc. val.) sembla provenir de l'àr. ḤARDŪN encreuat amb *sarvatxo* (doc. val., des de Resa, 1555 [1929]; “fardacho o sarvacho”, Pla, 1880), que, segons el DECat, procediria del grec bizantí SAURAKION, dim. de SAŪROS, SAŪRA ‘llangardaix’; “la terminació *-atxo* suposa inequívocament origen mossàrab” (DECat); com que aquesta proposta ens sembla agosarada, preferim interpretar *sarvatxo* a partir de *fardatxo*, documentat anteriorment, per una equivalència acústica que es dona a voltes en arag., però també podria ser el resultat

d’una homonimització amb *servar/sarvar* ‘guardar’, perquè el llangardaix guarda (“serva”) de l’atac verinós d’una serp, segons una creença popular que té lloc a Catalunya (“si hi ha una colobra, avisa” 8; “quan un home, no una dona, dorm, i una vipra el vol atacar, el lluert l’avisa” 10; “la serp en fuig” 63; “si s’acosta una serp a l’amo, quan dorm, el desperta” 110; Gomis, 2014: 349-350), però que també es troba en altres llengües romàniques (retoromànic *vardaomu*, *salvaon* ‘salva + home’; dial. it. *salvacristian*, dial. fr. *éveillette*, der. de *éveiller* ‘despertar’, ap. Vidos, 1963: 64; Rohlf, 1966 a: 106); var. *esfardatxo* 125, 130-132, 134, 136-139, amb un segment inicial *es-* analògic de *escurçó*, etc.

Lluert (s. XV) deriva del llat. *LŪCERTUS, alteració del cl. LACERTUS per homonimització amb LŪCĒRE ‘lluir’ pel color verd brillant del llangardaix; var. *lluert verd* 9, per a distingir-lo del *lluert gris* ‘sargantana’ 9.

Per comparació amb *singardallina/sengardallina* 93, nom de la ‘sargantana’ (cf. mapa 985), més petita respecte del llangardaix, han sorgit *singardall* 89, *sengardall* 93, *sangardall*; així com *singardaixo* 94 per comparació amb *llengardaixina* 99, *engardaixina* 100, 102 o *gardaixina* 106 suara esmentats.

Xinxoleta verda 7 pot ser un der. dim. de *xinx*a (< CĪMĪCE, amb tractament arcaic de *c*’), tal vegada per considerar que podia picar, amb addició del determinant *verda*, per distingir aquest rèptil de la *xinxoleta* ‘sargantana’ 7.

L’alg. *tirigugu* 85 és un manlleu al logudorès *tiligugu*, probablement d’origen preromà (Corbera, 2000: 107), amb el rotacisme propi de l’alg.

El lexema “llangardaix” es troba sobretot al Principat, amb la var. originària, *llagardaix*, retirada especialment al cat. nord-occ., dialecte de tendència conservadora; en ross. i parlars pirinencs s’ha imposat *lluert*, parent de l’oc. *lusert*, *lesert*, mentre que el val. i part del tort. es reparteixen *fardatxo* i *sarvatxo*; en bal. manca el nom per absència de referent.

Són mots normatius *llangardaix*, *lluert*, des del DOrt, 1917, i *fardatxo*, des del DIEC₁, 1995.